

تعامل ادراکی انسان با ایده‌های فضایی - هندسی در معماری

تألیف

عباس محمد نقره‌کار

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۳

سرشناسه: نقره کار، عبدالحمید، ۱۳۲۲-
عنوان و نام پدیدآور: تعامل ادراکی انسان با ایده‌های فضایی - هندسی در معماری / تألیف
عبدالحمید نقره کار.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۱۶۰ ص.؛ مصور، جدول، نمودار.

شابک: 978-964-00-1619-0

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۵۳-۱۵۴؛ همچنین به‌صورت زیرنویس.

یادداشت: نمایه.

موضوع: معماری اسلامی.

موضوع: معماری اسلامی - ترکیب، تناسب و غیره.

موضوع: معماری - زیبایی‌شناسی.

موضوع: هندسه - معماری.

موضوع: هندسه - هندسی.

کتابشناسی: ۱۳۹۲ ت ۷ ۶۶ ن/ ۲۸۰ NA

کتابشناسی: ۷۲۰/۹۱۷۶۷۱

شماره ثبت‌نسخه: ۳۳۸۷۵۶۱

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۶۱۹-۰

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

با همکاری شهرداری قم

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵۴۱۹۱

تعامل ادراکی انسان با ایده‌های فضایی - هندسی / معماری

© حق چاپ: ۱۳۹۳، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkb.ir www.arkb.net

نوبت چاپ: اول

مؤلف: مهندس عبدالحمید نقره کار

طراح جلد: حسین احمدی

حروف متن: کریم ۱۵

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: طرفه، تلفن: ۵۵۲۶۹۲۸۷-۸

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۶۵۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه‌برداری، لقم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به‌جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۵	۱. مفهوم کلی و مبانی علمی متن (با توجه به معارف اسلامی (تشیع)
۲۰	۲. معماری، گرایش بیان علمی است
۲۲	۳. روش پژوهش در رشته معماری
۳۰	۴. روند موضوعی در رشته‌های معماری و معماری (تبدیل ایده‌ها به پدیده‌ها)
۳۱	۵. بررسی تطبیقی در هستی‌شناسی
۳۲	۱-۵. تحولات درونی و بیرونی موجودات و انسان‌ها مبتنی بر مشیت الهی
۳۳	۲-۵. بررسی تطبیقی انواع مکاتب اندیشه‌شناسی از بعد معرفت‌شناسی و ...
۳۶	۳-۵. مروری بر شک‌گرایی
۳۷	۴-۵. مروری بر نسبی‌گرایی
۳۸	۵-۵. مروری بر حس‌گرایی
۳۸	۶-۵. مروری بر حس‌گرایی بیرونی و درونی
۳۸	۷-۵. مروری بر عقل‌گرایی دکارتی
۳۹	۸-۵. مروری بر رویکرد مشائی
۳۹	۹-۵. مروری بر رویکرد عرفانی
۴۰	۱۰-۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۴۳	۶ انسان‌شناسی اسلامی از منظر حضرت علی(ع)
۴۷	۷ زیبایی‌شناسی اسلامی، مکتبی جامع و مانع
۵۲	۸ حکمت هنر اسلامی، راهبرد گذار از بحران‌های هنری و معماری معاصر

۹. تعریف جامع و مانع از معماری ۵۸
۱۰. بررسی دیدگاه برخی از پژوهشگران معماری، درباره ایده‌های فضایی - هندسی.. ۶۲
۱۱. ایده‌های فضایی - هندسی مناسب برای هریک از ابزار..... ۷۰
- ۱-۱۱. هندسه مناسب برای ادراکات حواس پنج‌گانه انسان (حس بینایی)..... ۷۰
- ۲-۱۱. هندسه مناسب برای نفس عقلانی و قوه تفکر و تعقل انسان ۷۱
- ۳-۱۱. هندسه مناسب برای حضور قلب و خودآگاهی روحی انسان ۷۳
۱۲. واحد تجربی در اثبات نظریات ارائه شده ۷۶
۱۳. تناظر هندسه‌ها در مناسک حج با سه نوع هندسه مورد نیاز انسان ۸۲
۱۴. تغییرات در جاذباتی آتشکده‌ها در تبدیل آن‌ها به مسجد..... ۸۶
۱۵. شواهدی تجربی از معماری و شهرسازی در دوران اسلامی ۹۱
۱۶. ایده‌های هندسی فضایی در طراحی شیستان مساجد..... ۱۰۳
۱۷. مهم‌ترین تأثیر و مبرسای این رساله..... ۱۱۱
۱۸. عصاره این نظریات..... ۱۱۳
۱۹. موضوعاتی که می‌تواند تکمال این رساله در تحقق معماری... ۱۱۷
- توصیه‌هایی در مورد ایده‌های هندسی فضایی ۱۱۸
- پیوست‌ها..... ۱۲۵
- پیوست اول: بررسی رویکردهای روش‌شناختی (دیدگاه شولتز)..... ۱۲۷
- پیوست دوم: دیدگاه سنت‌گرایان معنوی نظیر دکتر خرم..... ۱۳۸
- پیوست سوم: بررسی اجمالی نظرات اردلان، توجیه «ساختمان»..... ۱۴۳
- پیوست چهارم: توضیح اجمالی پیرامون تمایز نظریات ابن عربیه..... ۱۵۰
- منابع..... ۱۵۳
- نمایه..... ۱۵۵

فهرست نمودارها

- نمودار ۱: تعریف کلی معماری ۲۰
- نمودار ۲: روش‌های روش‌های در گرایش‌های میان‌دانشی ۲۳
- نمودار ۳: قواعد ۱۴۰۰ اجتناب از دیدگاه تشیع ۲۵
- نمودار ۴: نظریه پردازان و گرایش‌های میان‌دانشی ۲۶
- نمودار ۵: ساختار پژوهش در این حوزه ۲۹
- نمودار ۶: موضوع‌شناسی طولی در مباحث هنر معماری ۳۰
- نمودار ۷: عوالم وجود و مراتب نزول در صفت انسان ۳۱
- نمودار ۸: هویت بالقوه و بالفعل انسان در دین مشیت الهی ۳۳
- نمودار ۱۰: چهار ساحت انفسی انسان، سرچشمه و واقعیت خاص آن ۴۴
- نمودار ۱۱: نمادی از زیبایی‌شناسی اسلامی مبتنی بر اسرار الهی ۴۸
- نمودار ۱۲: ارزیابی تعریف حسن و زیبایی در انواع مکان ۵۱
- نمودار ۱۳: منشأ ایده‌های ممدوح، خنثی و مذموم هنرمندان ۵۳
- نمودار ۱۴: سه دیدگاه مختلف در رابطه صورت و معنا در آثار هنری ۵۴
- نمودار ۱۵: مراحل آزادی و جبر هنرمندان و تعهد و مسئولیت آن‌ها ۵۵
- نمودار ۱۶: رابطه هنرمند و اثر هنری با مخاطب از دیدگاه اسلامی ۵۷
- نمودار ۱۷: دسته‌بندی تعاریف حصری از معماری و تعریف جامع و مانع ۶۱
- نمودار ۱۸: دیدگاه گیدئون درباره سیر تحول نگرش به فضا ۶۳
- نمودار ۱۹: دیدگاه گروتز درباره سیر تحول نگرش به فضا در سه دوره تاریخی ۶۶

- نمودار ۲۰: انواع رویکردها در تعریف فضا..... ۶۸
- نمودار ۲۱: فضای ادراکی کودکان تا پنج سالگی (دیدگاه پیازه)..... ۶۸
- نمودار ۲۲: هندسه مناسب برای ادراکات حواس پنج‌گانه انسان..... ۷۱
- نمودار ۲۳: هندسه مناسب برای نفس عقلانی انسان و قوه تفکر و تعقل..... ۷۲
- نمودار ۲۴: هندسه مناسب برای نفس روحانی انسان و حضور قلب..... ۷۳
- نمودار ۲۵: هندسه‌های مناسب برای هریک از ابزار و شیوه‌های ادراکی... ۷۴
- نمودار ۲۶: مقایسه دو نوع ایده‌های فضایی - هندسی مناسب و... ۷۵
- نمودار ۲۷: خانه کعبه، فضایی کاملاً متعادل، متوازن - ساکن و آرام..... ۷۷
- نمودار ۲۸: تحلیل فضایی موجود در شکل مربع در سایر اشکال هندسی..... ۷۹
- نمودار ۲۹: رمی و حرکات..... ۷۹
- نمودار ۳۰: ایده‌های سه‌گانه..... ۸۰
- نمودار ۳۱: حرکت انسان در سعی بین کوه‌های صفا و مروه..... ۸۳
- نمودار ۳۲: حرکت انسان به دو خانه کعبه (انسان متحرک، نقطه دید ثابت)..... ۸۴
- نمودار ۳۳: دو رکعت نماز پیشین در ابراهیم به سوی خانه کعبه..... ۸۵
- نمودار ۳۴: تغییر ماهوی در تبدیل خانه‌های چهارطاقی به مسجد..... ۸۷
- نمودار ۳۵: بهترین محور توسعه مکان برای سخنرانی..... ۱۰۴
- نمودار ۳۶: بهترین محور توسعه شبستان برای نماز جماعت..... ۱۰۵
- نمودار ۳۷: برآیند دو محور مناسب برای نماز جماعت و سخنرانی..... ۱۰۶
- نمودار ۳۸: ایده‌های فضایی - هندسی در طرح نمازخانه..... ۱۱۰

فهرست تصاویر

- تصویر ۱: بافت ارگاسک (سیر در آفاقی) در قسمت قدیمی شهر مدینه و ... ۹۱
- تصویر ۲: بافت مرکزی و سیر در آفاقی شهر سمرقند و ... ۹۲
- تصویر ۳: بافت مرکزی و سیر در آفاقی شهر تونس و توسعه چهارخانه و ... ۹۲
- تصویر ۴: شهر دمشق قبل از اسلام هندسه‌های چهارخانه‌ای با دو محور ... ۹۳
- تصویر ۵: شهر دمشق در قرن اول اسلام به تدریج هندسه‌های بافت ... ۹۳
- تصویر ۶: کاشان، نقشه همکف و بروجی و تقسیمات در نمای اتاق‌ها ... ۹۴
- تصاویر ۷ و ۸: کاشان، خانه بروجردی - نقشه درونگرا، دعوت‌کنندگی و ... ۹۵
- تصویر ۹: کاشان، خانه بروجردی - برش طولی از حیات و ... ۹۵
- تصاویر ۱۰ و ۱۱: حرکت طواف به دور خانه نمایی دعوت‌کنندگی و ... ۹۶
- تصویر ۱۲: مسجد امام اصفهان ... ۹۷
- تصویر ۱۳: گنبد و مناره، دو نماد خودسازی و جامعه‌سازی در مسجد ... ۹۸
- تصویر ۱۴: ترکیب مناسب مناره‌ها با حجم کلی بنا و منطق قوت ... ۹۹
- تصاویر ۱۵ و ۱۶: کاشان، خانه طباطبایی‌ها - تقسیمات فضایی ... ۱۰۰
- تصویر ۱۷: کاشان، خانه آل یاسین ... ۱۰۰
- تصویر ۱۸: منبر و محراب مسجد حکیم اصفهان ... ۱۰۳
- تصویر ۱۹: اصفهان، مسجد آقاانور ... ۱۰۷
- تصاویر ۲۰ و ۲۱: اصفهان، مسجد شیخ لطف الله ... ۱۰۸
- تصاویر ۲۲، ۲۳ و ۲۴: اصفهان، مسجد امام، هندسه سیال ... ۱۰۹

مقدمه

فلسفه معماری معاصر در دوران پسانوگرایی (پست مدرنیسم) غرب تحت تأثیر اندک‌های شک‌گرا و نسبی‌گرا در حوزه مباحث نظری و انسان‌شناسی دچار بحران هویت شده است. در نتیجه پوچ‌گرایی (نیپیلیسم) و هرج و مرج الهی (آرشیسم) بر سبک‌های هنری و معماری معاصر حاکم می‌باشد. راهبردهای هنری و معماری معاصر را دو انحراف اساسی دچار حصری‌نگری و بحران‌زاینده نموده است. نخست، مکاتبی هستند که در حوزه معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی دچار شک‌گرایی و نسبی‌گرایی جدید هستند و مستقیم و غیرمستقیم بر معماران و معماران و شیوه‌های آن‌ها تأثیر منفی گذاشته و می‌گذارند. دوم، ایده‌های فضایی - هندسی نامناسبی هستند که معماران از طریق ایده‌های نامعقول و نامطلوب در طرح‌های مستقل از نیازهای مخاطبان به صورت نامعقول و نامطلوب در طرح‌های خود ارائه می‌نمایند. برای برون‌رفت از این دو بحران اساسی باید در منبع، یکی اسلام به عنوان مکتبی جامع و مانع و الهی (خطاناپذیر)، در حوزه نظری و هستی‌شناسی، و دیگر تجربه‌های ارزشمند مسلمانان در دوران اسلامی در حوزه عمل و آثار هنری و معماری اصیل به طور عمیق، همه‌جانبه و با استنتاج اصول راهبردی و راهکارهای عملی آن‌ها مورد

توجه و بهره‌برداری هنرمندان و معماران قرار گیرد. این دو منبع می‌توانند از هر دو بُعد نظری و عملی بستر ساز آثار هنری و معماری مطلوب، انسانی و استعلایی در عصر حاضر و آینده باشند.

رویکرد پژوهشی در این حوزه با توجه به تعارض دیدگاه‌های معاصر، رویکردی کل‌نگر (مبناگرای جامع و مانع) بر پایه معرفت‌شناسی اسلامی و دینی کلام الهی و معصومین (ع) و رویکردی تطبیقی خواهد بود؛ زیرا این رویکرد، با توجه به مراتب وجود و ابزار متنوع ادراکی انسان، بر دیگر مکاتب شناخت‌شناسی برتری آشکاری دارد. همان‌گونه که می‌دانیم بر پایه معرفت‌شناسی اسلامی، انسان دارای سه گونه ابزار ادراک (حواس پنج‌گانه، عقل و قلب) است. بر اساس مراتب وجود (عالم طبیعت، عالم معقول و عالم ملکوت) است که هر یک دارای شیوه درک متفاوت و در طول یکدیگر می‌باشند. بدین گونه که ابزار حواس پنج‌گانه، با روش آزمون حسی و استقراء و استنتاج عقلی برای ادراک عالم طبیعت، ابزار عقل با روش استدلال‌های منطقی و قیاسی برای درک عالم معقول و مفاهیم، و ابزار قلب با روش شهود برای درک عالم ملکوت می‌باشد. مراتب ادراک مراتب هستی از ظاهر به باطن از صورت به معنا و از کثرت به وحدت باری می‌رسانند.

مسیر پژوهش در این اثر بدین گونه است که بعد از رشته معماری در بُعد هنری آن، جزء علوم انسانی معرفی می‌شود. سپس در بُعد موضوعی مباحث معماری از بُعد طولی و عرضی، بر پایه اصول حکم با هر یک از موضوعات مطرح می‌شود. در پی آن و در یک بررسی تطبیقی، تمام موانع بودن انسان‌شناسی، زیبایی‌شناسی و فلسفه هنر اسلامی نسبت به مکاتب رقیب از طریق روش «درون‌دینی» که در عین حال مؤید روش‌های حسی - تجربی، استدلالی - منطقی و قلبی - شهودی می‌باشد، تبیین می‌گردد. آنگاه تعریفی جامع و مانع از معماری ارائه می‌شود.

با توجه به اینکه آثار معماری در رابطه با انسان و نیازهای او جنبه اعتباری دارند نه حقیقی، و نباید خودبنیاد و مستقل از نیازهای مخاطبین باشند، بنابراین ایده‌های فضایی - هندسی برای هریک از ابزارها و شیوه‌های ادراکی انسان‌ها باید به صورت مناسب و متمایز، مبتنی بر نوع کارکرد ساختمان و نیازهای متنوع بهره‌وران طراحی و ارائه شوند.

معماری افزون بر مهندسی ساختمان، هنر ساختمان را نیز در بر می‌گیرد و هنر را اگر تجلی حقیقت، خیر و زیبایی‌ها بدانیم، مفهوم حقیقت انسان و مسیر خیر و تکامل و گرایش‌های زیبایی‌شناسانه او در حوزه علوم انسانی مطرح می‌شود. شاید بتوان گفت به تعداد مکتب‌ها و اندیشمندان در حوزه هنر، همان در این باره اختلاف نظر وجود دارد. ولی شالوده نظری این کتاب بر پایه نسبتی است که مکتب الهی اسلام با مقوله زیبایی‌شناسی، فلسفه هنر و معماری برقرار می‌نماید. عنوان اصلی این کتاب نیز به این رابطه اشاره دارد. ما هم خود را از مکتب اسلام برگرفته است. طرح این نسبت می‌باید زمینه‌ساز نظریات متعددی در حوزه فلسفه هنر، زیبایی‌شناسی و معماری شود.